

Геополітична концепція Карла Гаусгофера

Микола Вереш

Концепція геополітична al lui Karl Haushofer.

Rezumat: În articol sunt prezentate etapele importante ale vieții și concepția geopolitică al unuia dintre fondatorii școlii clasice germane de geopolitică. Autorul acordă atenția asupra relațiilor personale ale lui Karl Haushofer cu Hitler, R. Sorge, R. Hess și cu alte persoane influente ale timpului. O atenție semnificativă este acordată evoluției concepției geopolitice a lui Haushofer, asupra căreia o influență semnificativă a avut-o cursul Germaniei naziste în timpul celui de-al Doilea război mondial. Autorul ridică problema evaluării concepției geopolitice a lui Haushofer în geopolitică actuală.

Geopolitical concept of Karl Haushofer.

Abstract: The article researches the main periods of life and the geopolitical concept of one of the founders of German classical school of geopolitics. Author pays attention to the personal relations of K. Haushofer with A. Hitler, R. Sorge, R. Hess and other influential people of that time. The article also researches the evolution of Haushofer's geopolitical concept, which was deeply influenced by the change of Hitler's Germany during World War II. Author raises the question of valuation of Haushofer's concept in the modern political science.

Cuvinte Cheie: Concepție geopolitică, Karl Haushofer, școala clasică germană, geopolitică actuală, concepția Blocului continental, ideologia ideilor, evoluție geopolitică
Keywords: Geopolitical thinking, Karl Haushofer, the German classical school, geopolitics today, the continental Bloc, ideology of ideas, geopolitical development

Сучасні дослідники справедливо вважають Карла Гаусгофера (1869-1946) одним із засновників німецької геополітики. Він був визначним діячем, який відзначався фантастичною працелюбністю, володів унікальною енергійністю читання лекцій, був людяним і добропорядним. Необхідно звернутись з одним із біографів Гаусгофера, що «будучи переконаним великим патріотом, він ніколи не опускався до рівня паннімецького шовінізму» [2, 189]. Разом з тим, не можна заперечувати твердження Густраєнського, що «незважаючи на велику кількість публікацій (всього 400), оригінальних ідей та методологічних підходів у К.Гаусгофера було вже й багато, та ще й догоджаючи політичній кон'юктурі він постійно змінював свої погляди» [8, 84]. Хоча існують різні думки щодо ролі Гаусгофера в розвитку геополітики [1, 3, 4, 8-11, 12, 16-20], однак його внесок на становлення цієї науки важко переоцінити. Дехто з його іменем пов'язує також занепад геополітики [8]. Найбільш повний аналіз теоретичної діяльності К.Гаусгофера зроблений А.Васильченком [2].

Карл Гаусгофер народився в Мюнхені у баварській консервативній аристократичній сім'ї. Його батько був професором політичної економіки в мюнхенському технічному університеті. Після закінчення гімназії (вищої середньої школи), всупереч сімейній традиції, він вирішив стати професійним юристом. Протягом 1895-1897 рр. майбутній класик геополітики прослухав курсів у Баварській військовій академії. К.Гаусгофер, ставши у 1899 р. юристом, більше двадцяти років прослужив у армії. Брав участь у битвах Першої

світової війни і вийшов у відставку в чині генерал-майора. В роки Другої світової війни К.Гаусгофер одержав ранг бригадного генерала.

В 1908-1910 рр. займав посаду німецького військового аташе в Японії, що дозволило йому близько познайомитися з проблемами Далекого Сходу і Тихого океану. Його перше наукове дослідження «Дай Ні» («Велика Японія») було присвячено геополітиці Японії й видано в Мюнхені (1913). Японський період закінчився захистом докторської дисертації, яку він підготував у Мюнхенському університеті під керівництвом професора Еріха фон Дрігальські. В дисертації та опублікованій монографії К.Гаусгофер ґрунтовно висвітлив географічні основи розвитку Японської імперії, яку він називав «Прусія Сходу». Дослідник, відносячи Японію до типу держав з континентальним типом мислення, розглядав її як пряму протиположність Великобританії, що постійно прагнула до самоізоляції. Японія, навпаки, зобов'язана континенту культурою і писемністю. Уже в дисертації він обґрунтував ідею створення німецько-японського союзу.

Причетність до Японії зблизила К.Гаусгофера з Ріхардом Зорге, який був резидентом радянської розвідки в Японії. Ймовірно, не стільки К.Гаусгофер як Зорге прагнув до знайомства. Першу зустріч радянського розвідника з визнаним лідером німецьких геополітиків прискорило призначення підполковника Ойгена Отта в якості офіцера-посередника в Японії. Відповідними рекомендаціями Отт міг заручитися в полковника Ніколая Мухоморова, ніхто краще Гаусгофера не міг дати йому в терміновому порядку необхідний мінімум інформації про японську армію і про Японію загалом. В недалекому минулому К.Гаусгофер доручив одному із своїх асистентів, тодішньому секретарю Гітлера і своєму учневі, Рудольфу Гессу написати для рейхсміністра дослідження про японські методи шпигунства, внаслідок чого з'явився солідний матеріал обсягом в 132 сторінки. Отту хотілося дізнатися про це побільше. Консультації відбувалися в прискореному темпі, так як (якщо це необхідно) було потрібно прибути в японський генеральний штаб в червні 1933 р.

Німецький дослідник Юліус Мадер детально описав знайомство Зорге з Гаусгофером: «Щойно за Ойгеном Оттом встигли закритися двері кабінету Гаусгофера в Мюнхенському університеті, як в них постукав Ріхард Зорге. Він добре підготувався до цієї зустрічі. Ще під час скрупульозної підготовки до виконання завдання він ґрунтовно вивчив і публікації Гаусгофера. Йому було відомо захоплення професора Японією і спеціальні проблеми Далекого Сходу, крім того, Зорге не без основи міг розраховувати на інтерес професора щодо його обширних знань проблем Китаю. Звернувши увагу на те, що професор Гаусгофер в своєму журналі, починаючи з 1927 р., постійно твердив про необхідність створення військового союзу між Німеччиною, Японією та Італією. Ймовірно, Зорге запитав Гаусгофера чи не зацікавлений він в спеціальних статтях з проблем Японії та Китаю в своєму журналі «Цайтшриффт фюр геополітик». Курт Фовінкель, який під редакцією Гаусгофера редагував журнал, писав: «Мені відомо, що Зорге повідомив професора Гаусгофера про своє найближчим часом тривале відрядження в Японію і заявив про готовність надсилати звітні статті для «Цайтшриффт фюр геополітик». Поскільки Гаусгофер як завжди відчував себе тісно пов'язаним з Японією, і поскільки ми надавали великого значення роботі спеціаліста

Геополітична концепція Карла Гаусгофера

на місці подій, він з радістю прийняв цю пропозицію. Я вважаю, що Зорге створив на цю тему з професором Гаусгофером в Мюнхені. Ймовірно, вони обговорювали і коло тем, які викликали в нас зацікавленість у такому співробітництві. Особисто я бачив Зорге до його від'їзду всього один раз. Ми розглядали Зорге перш за все як кореспондента в Японії, володіючого спеціальними знаннями в галузі економіки.» [15, 136].

Уже по першим статтям Ріхарда Зорге, які невдовзі з'явилися на сторінках «Цайтшриффт фюр геополітик», можна судити про те, які теми обговорювалися під час переговорів з професором Гаусгофером. Статті називалися «Перетворення в Манчжоу-Го», «Японські збройні сили. Їх місцеположення», «Японські збройні сили. Їх роль в політиці Японії» тощо. Зорге не підозрювавши головний геополітик, скоріше за все поінформував Зорге про мету вояжу підполковника Отта, а також погодився із запропонованими Зорге напрямками його майбутньої журналістської роботи в Японії. Все це давало можливість Зорге, посилаючись на рекомендації Гаусгофера та інших авторитетів, з повною основою вести дискусії на ці теми з експертом рейхсвера Оттом, не боячись викликати в останнього якусь підозру. Вже згадуваний Курт Фовінкель пригадував, що «час від часу Зорге надсилав рукописи професору Гаусгоферу в Мюнхен; звідти я потім відправляв одержував усі матеріали для чергового номера. Гаусгофер ніколи не виправляв рукописи, я зрідка тільки дещо виправляв стиль».

В 1921 р. К.Гаусгофер став професором географії Мюнхенського університету, де заснував Інститут геополітики та видавав журнал «Цайтшриффт фюр геополітик». У 1934-1937 рр. був президентом Німецької академії, головою організації «Об'єднання на захист німців за кордоном» в Баварії. В цей період у нього були непогані зв'язки з відомими нацистами, яких необхідно констатувати, що членом НСДАП Гаусгофер ніколи не був. Він неодноразово зустрічався з Й.Ріббентропом, Й.Гебельсом, Г.Гімлером, яких не кажучи про свого учня -«наці номер три» Рудольфа Гесса. Рідше він зустрічався з Гітлером. У 1923 р. після невдалого «пивного путчу» Гесс разом з Гімлером переховувались в Альпах у замиському будинку Гаусгофера, а потім, коли вони відбували покарання в мюнхенській в'язниці, він часто навідував їх. Під час їх тривалих розмов Гітлер познайомився з геополітикою, а приблизившись до влади, перетворив цю науку в складову частину німецької ідеології. В 30-ті роки зв'язки Гаусгофера з політичною елітою Третього Рейху підтримувались через посередництво його сина Альбрехта, який з 1934 р. працював позаштатним дослідником в Міністерстві закордонних справ.

Необхідно погодитись з твердженням російського геополітика Михайла Мироненка [14, 62-71], що політичний вплив Гаусгофера на нацистський режим пройшов два випробування, які в кінцевому рахунку мали його нанівець. По-перше, це невдала мирна місія Р.Гесса в Англію (вперше в 1941 р. до Великобританії з місією переконати англійців у об'єднанні з Німеччиною, як твердив Гесс, належала Гаусгоферу). По-друге, провал кінцевого (1944 р.) замаху на Гітлера (операція «Валькірія»), очолюваного підполковником Штауфенбергом, в якому взяв участь син Гаусгофера Альбрехт. Сам Гаусгофер 23 липня 1944 р. був заарештований, а через деякий час така ж доля спіткала й його сина, який хоч і не брав участі в змаху, однак співчував

заколотникам. Хоча вже 31 серпня Гаусгофер був звільнений, але тривалий час перебував у депресії.

Після краху фашистської Німеччини Гаусгофер був заарештований вже американськими окупаційними властями, так як потрапив до розряду «видатних нацистів, і виступив свідком на Нюрнберзькому процесі. Його становище ускладнював і той факт, що 28 січня 1946 р. Гаусгофера позбавили професорської пенсії, а керівництво мюнхенського університету не хотіло, щоб він читав лекції студентам. Перебуваючи в стресовому стані, 10 березня 1946 р. він разом з дружиною Мартою покінчив самогубством. Про психологічний стан Гаусгофера свідчить передсмертна записка: «Я не хочу, щоб мене поховали за якимись офіційними чи церковними обрядами. Я не бажаю жодних над могиляників з епітафіями. Я хочу все забути і бути забутим» [2, 187]. Заслужовує на увагу думка Володимира Дергачова, що «сьогодні називати Гаусгофера соратником і «сірим кардиналом» німецького нацизму рівносильно звинуваченню Карла Маркса в геноциді проти радянського народу на тій основі, що, примара комунізму, яка бродила по Західній Європі, привела до кривавих наслідків на іншій землі» [7, 23-26].

Російські дослідники С.Жильцов, І.Зонн та А.Ушков небезпідставно відзначали, що в термін «життєвий простір» Гаусгофер і Гітлер вкладали різний зміст [13, 18]. Центральним пунктом зовнішньополітичної програми Німеччини в період гітлеризму було завоювання «життєвого простору» Сходу. Агресивність цього пункту носила в історії німців традиційний характер і лягла в основу доктрини «Дранг нах остен», що брала витoki з часів тевтонських рицарів. Гітлерівська расова теорія вступала в пряме протиріччя з тією геополітичною лінією, якої притримувався Гаусгофер, адже за його ідеєю Росія мала стати союзником Німеччини. Є всі підстави стверджувати, що у Гаусгофера Гітлер взяв тільки те, що відповідало його ідеям, і не випадково вчений наприкінці життя заявляв, що зміст «Майн кампф» не має ніякого відношення до геополітики. Після арешту Гаусгофера західними союзниками йому неодноразово доводилося давати відповіді на безліч питань. Підозра слідчих, що його праці могли підштовхнути нацистське керівництво до здійснення агресивних задумів, Гаусгофер рішуче заперечував: «Якщо вони й читали мої праці, то зрозуміли їх суть невірно» [2, 148-149]. Нерідко Гаусгоферу приписували те, чого ніколи не було. Наприклад, стверджували, що Георгій Гурджієв саме через нього запропонував свастику в якості емблеми націонал-соціалістського руху. Насправді Гаусгофер протягом 1922-1938 років зустрічався з Гітлером не більше десяти разів [2, 10].

Видатний австрійський письменник Стефан Цвейг в книзі «Вчорашній світ. Спогади європейця» описав зустрічі з Гаусгофером, з яким познайомився під час подорожі до Індії. На відміну від багатьох офіцерів його освіта була всесторонньою і не обмежувалась знаннями військових наук. Направляючись із завданням вивчити на місці воєнний театр російсько-японської війни, він досконало оволодів японською мовою. Після повернення в Німеччину Цвейг довго підтримував дружні відносини з сім'єю Гаусгофера, переписуючись і навідуючи один одного в Зальцбурзі та Мюнхені. Цвейг пише про генерала з великою симпатією, відзначаючи його працелюбність

Геополітична концепція Карла Гаусгофера

Інтелект, талановитість чудового співрозмовника. Цвейг був одним з перших, кому генерал сформулював ідею про «життєвий простір» народів, але ніхто не передбачав, що його ідеї зможуть спричинитися до агресивної політики. Навіть коли Гаусгофера назвали «другом Гітлера», Цвейг не міг цьому повірити. І насправді, що могло бути спільного між високоосвіченим, гуманістичним вченим і одержимого крайнім німецьким націоналізмом політиком. Тим більше, що дружина Гаусгофера була далеко не чистої раси з точки зору нюрнберзького закону про євреїв.

Плідно займаючись науковою роботою, К.Гаусгофер опублікував кілька сотень наукових і науково-популярних праць. Серед основних його праць заслуговують на увагу «Кордони в їх географічному і політичному значенні», «Панідеї в геополітиці», «Статус-кво і оновлення світу», «Континентальний блок», «Геополітика Тихого океану», «Японська імперія в її географічному розвитку», «Світова політика сьогодні» та ряд інших. Також, що дружина Гаусгофера Марта переклала на німецьку мову книгу швейцарського геополітика Дж. Фейргрива «Географія і світова могутність». До речі, хоча саме німецьких вчених вважали піонерами геополітики, Гаусгофер не заперечував того факту, що великих успіхів досягли науковці Франції, Великобританії, Франції, Іспанії, США, Росії. В одній з перших своїх праць Гаусгофер запропонував об'єднати зусилля вчених різних держав для дослідження конкретних територій.

У 1927 р. К.Гаусгофер завершив роботу над фундаментальною працею «Кордони в їх географічному і політичному значенні» [21], в якій запропонував власний варіант «справедливого», на думку автора, вирішення проблеми кордонів. У передмові до книги К.Гаусгофер висловив переконання, що в недалекому майбутньому не знайдеться місця дискримінації, і «настільки стародавні культурні народи не стоятимуть як безперервно вимружені, бідні, пограбовані перед закритими дверима, закриті кордонами і перетнуті дорогами в майбутнє» [233]. Звичайно, Гаусгофер мав на увазі, перш за все, Німеччину, яка втратила значні території після Версаля. До речі, для всіх праць вченого характерне різко негативне ставлення до Версальського договору. Територіальні зміни, які сталися після Версаля, Гаусгофер зображує як такі, що поставили Німеччину в безвихідне становище, позбавивши її «життєвого простору». Подібна оцінка дається Гаусгофером Версаля з приводу колоній. Слід також відзначити, що К.Гаусгофер зображує Німеччину, як таку, що багато втратила після поразки в Першій світовій війні, однак знімає з неї відповідальність за її розв'язання. В трактуванні цієї проблеми він апелює не до історичних фактів, а до психології німецького «патріотизму». Гаусгофер ніби продовжує лінію німецької делегації в Версалі. Оскільки договір був підписаний, то з юридичного боку він не бачить можливості прямо заперечувати відповідальність Німеччини за розпочату війну, а це дозволяє автору ухилятися від обговорення цього питання, використовувати різноманітні «обхідні маневри».

Кордон, на глибоке переконання К.Гаусгофера, є складовим елементом життя нації, отже його треба захищати. Той, хто цього не робить, буде відчужений кордоном і йому, рано чи пізно, доведеться за це поплатитися. Визнаючи «природність» кордонів -гірські хребти, великі

ріки, пустинні й заболочені місця, які завжди відігравали велику роль в житті держави, - вчений, все-таки, натякає на їх перегляд, адже не може німецька нація перебувати в принизливому становищі. Наслідуючи ідеї свого вчителя Ф.Рагцеля, Гаусгофер вважає нормальним, а точніше, повністю допустимим просторове розширення держав, не виключаючи при цьому і можливість освоєння земель, які раніше були непридатними для життя. Ідею «розширення простору» Гаусгофер більш чіткіше сформулює у пізнішій своїй праці «Континентальний блок»: «Адже кожна перемога в кінцевому рахунку виражається в просторі, а приз перемоги - одержана територія. Але вона повинна бути насправді захоплена і стати такою» [22]. В роботах Гаусгофера часто зустрічається формула «розбійники моря» і «розбійники степу», при допомозі якої вчений намагається зображувати себе противником імперіалістичної, загарбницької політики. Однак, варто погодитись з твердженням І.Усачова, що цим самим він «вносить плутанину в саме питання про історичне формування держав, ставлячи знак рівності між природним пересуванням народів і колоніальним загарбанням» [22, 419].

В розділі про психологію кордонів держави та їх типи К.Гаусгофер наводить свій ідеал кордону - «чіткий, стабільний кордон сильної прикордонної форми, який по суті справи належить сильнішому». Такий кордон, на думку вченого, зберігається навіть тоді, коли сильніший змушений відступати. Що стосується сухопутного кордону Німеччини на Заході, то він нагадує «зруйновану стіну», з якої випали найцінніші камені попередньої будови, та й ті лежать на чужій, але вже не своїй землі. Безсумнівно, йдеться про землі, які за Версальським договором відійшли до Франції. Кульмінацією свого дослідження Гаусгофер вважає «виховання усвідомленого почуття кордону». «Політичне почуття кордону», вважає дослідник, найкраще збереглося в Японії. Для того, щоб цього досягти в повній мірі, має мати місце рівновага між «настроєм і результатом», але аж ніяк не обійтися без «практичних справ», без «бойової участі як особистості, так і мас у вихованні почуття кордону». Тільки тоді завершиться «усвідомлене повернення до інстинкту самозбереження», але «на більш високому рівні» [21, 80-87].

К.Гаусгофер запропонував власну типологію кордонів, виділивши його п'ять різновидів: 1) наступаючий кордон, який складається з висунутих вперед опорних органів; 2) високоорганізований, насичений комунікаціями кордон, який постійно розвивається і розширюється («кордон наготові»); 3) кордон рівноваги, який можливий завдяки спільному розумінню обох сторін; 4) укріплений кордон в стані оборони; 5) кордон, напередодні розпаду - роззброєний, кинутий напризволяще, відкритий для проникнення, вторгнення тощо. Гаусгофер також поділяє кордони на «спокійні», «інертні», «легко збуджені» та «застійні. У розділі «Оборона кордону і кордон оборони» вчений звернув увагу на військово-технічну організацію кордону: «Підтримка кордону в боездатному стані вимагає перш за все кропіткої роботи усіх в державі в ім'я досягнення прикордонної оборони» [21, 202-212]. Але, вважає Гаусгофер, все повинно мати свою міру, бо «це незнання міри, звичайно, викликає переляк за кордоном». Окремий розділ дослідник присвятив кордонам німецького народу і держави, піддавши нищівній критиці «ідею пан-Європи». Вона, на його глибоке переконання, «втягнула б

Геополітична концепція Карла Гаусгофера

обікрадених простором, в жорстокі битви французького, бельгійського нідерландського імперіалізму за колонії». Всі біди німецького народу, - каже Гаусгофер, - «мають причиною два моменти: перший - особливість життєвого простору, і другий - зарано виявлений внутрішній настрій високообдарованої, але схильної до шизофренічних катастроф народної спільноти» [21, 227-237].

Оптимістично завершує свою працю Гаусгофер: «Бувають часи та втоми: вони приходять і до сильних країн, і до хоробрих народів, зносячи та знесилюючи їх подібно отруті, змушуючи їх розгубити і втратити успадкований простір і майбутнє своїх дітей. Слід вважати своїм обов'язком без спочинку окликати їх як сомнамбул до тих пір, поки вони не пробудяться і не прокинуться, щоб зміцнити і розширити свої кордони. Кожен повинен спробувати створити завершений власний образ кордонів державного, народного і культурного ґрунту, навіть якщо такий образ складається тільки будівничим храму прийдешніх часів!» [21, 249].

В 1931 р. з'явилася праця К.Гаусгофера «Панідеї в геополітиці». Цими вчений розумів «ідеї, які охоплюють всі народи, широкі цілі, інстинктивно прагнуть до розвитку в просторі». Панідеї, які існували з давніх часів, Гаусгофер класифікує на еволюційні та революційні. До перших відносить пантихоокеанську і в меншій мірі панамериканську. До революційної належить паназійський рух, який, на думку вченого, одержує потужну підтримку з Москви. Ці панідеї Гаусгофер ще інакше трактує як континентальні та морські, які перебувають у постійному антагонізмі.

Численні рухи чи течії всесвітньої історії, у назві яких є частка паназійського (все), неоднозначні як по формі, так і змісту. Звідси широка різноманітність їх оцінки і трактування різними дослідниками. Гаусгофер критикує одні панрухи і позитивно оцінює інші без достатніх для цього підстав, а інколи і всупереч очевидній істині. Засуджуючи панамериканізм і паніндійський рух, він, в той же час, ідеалізує пангерманізм, який за час свого існування в повній мірі проявив свою шовіністичну, агресивну суть. Необхідно більш детально зупинитись на заключному розділі праці «Статус-кво майбутнє пан ідеї», в якому німецький дослідник наближується до прогнозування ситуації. Гаусгофер застерігає, що не можна допустити, щоб Європа опинилася під впливом ідеології Радянського Союзу чи імперства англо-саксів. СРСР і Британська імперія володіють величезним простором, який вони захоплювали різними методами, а тому їх зближення становить велику загрозою для навколишнього світу. Більшість панрухів, вважає Гаусгофер, шукають майбутнього розвитку такими різними шляхами, що це може привести до тертя між паназійською, панбританською імперськими і пантихоокеанськими компромісними стремліннями, а пан-Європа національними придатками зможе глибоко вторгтися в будь-які зони [21, 253-352].

Виключно в профашистському дусі написана Гаусгофером і опублікована в 1939 р. праця «Статус-кво і оновлення життя» [21, 355-370]. Після публікації роботи, Німеччина вже провела «аншлюс» Австрії та вторгнення до своєї території Судетської області Чехословаччини. Гітлер наважився впроваджувати в життя ідею «життєвого простору». К.Гаусгофер

це розширення простору називає «оранкою», яку, на його думку, необхідно відрізнити від захоплення чужих земель. В цьому розширенні «життєвого простору» й полягала зміна статус-кво. Чехословаччина, вважає Гаусгофер, понесла заслужене покарання за переслідування 3,5 млн. німецького населення, хоча важко погодитись з його твердженням, що «наруга над судетськими німцями» з боку чехів відбувалася щодня.

Праця Гаусгофера написана в яскравому антирадянському дусі, хоча з неї видно, що вчений був добре обізнаний з процесами, які відбувалися в СРСР. «Не кожному народові властиво, - констатує автор, - як в Радянському Союзі, звільнитися від грядучого перенаселення при допомозі ВЧК, а потім ГПУ (яким ми вдячні за наведені цифри), в результаті знищення 6 млн. чоловік, смерті від голоду за два роки (1922 і 1931 рр.) 4 млн., вигнання приблизно 22 млн. з їх будинків і подвір'їв, і все ж чисельність населення знову піднімається до 160-170 млн.». Поряд з цим ідеалізуються Японія, Італія та Німеччина - «простори з високою культурою», де виключені подібні лікування кровоспусканням, адже ці народи «відчувають занадто велику повагу до культурних досягнень окремого людського життя». Гаусгофер усвідомлює, що «оранка» для німецького народу ще не закінчилась, кожний німець повинен усвідомлювати необхідність «вижимання максимуму можливого», «об'єднати кров і ґрунт» в єдине ціле.

К.Гаусгофер набагато глибше і ґрунтовніше ніж інші дослідники довів, що геополітика - надзвичайно динамічна наука. Протягом першої половини ХХ ст. німецький вчений запропонував кілька моделей розвитку геополітичної ситуації, які відповідали конкретним періодам історії. Хоча необхідно зауважити, що Гаусгофер змушений був коригувати свої моделі в залежності до позиції, яку займав у той чи інший період німецький уряд. Отже, простежимо еволюцію його геополітичних прогнозів і міркувань.

Ще з часів Отто фон Бісмарка вважалося, що Німеччина буде в безпеці тільки тоді, коли займатиме центральне місце в коаліції центрально-європейських держав. Невдовзі з'ясувалося, що Німеччина зіткнулася не в конфлікті таласократії та телурократії (моря і суші), а з неочікуваним її альянсом. За такої ситуації, вважав Гаусгофер, досягти переваги на обох фронтах не під силу не лише Німеччині, але й будь-якій іншій державі. Після поразки в Першій світовій війні К.Гаусгофер зосередився на ідеї великих просторів, запропонувавши модель панрегіоналізму, яка мала протистояти планам панамериканізму. Гаусгофер прийшов до висновку, що з метою протистояння американській «стратегії анаконди», світ необхідно поділити вздовж меридіанів. Перша з моделей Гаусгофера поділила землю на три панрегіони - Пан-Америка з центром у США, Євро-Африка з ядром у Німеччині та Пан-Азія на чолі з Японією. Слабкість цієї моделі полягала в ігноруванні Радянського Союзу, якому не знайшлося в ній місця.

Пізніше Гаусгофер запропонував чотириохчленний поділ світу, в якому до вищеназваних трьох панрегіонів додавався і Радянський Союз, сфери впливу якого розповсюджувалися на Іран, Афганістан та Індостан. Однак розвиток історичних подій, зокрема підписання в 1939 р. пакту Молотова-Ріббентропа у черговий раз вніс корективи у модель Гаусгофера. Він взявся за обґрунтування ідеї створення континентального блоку по осі Берлін

Геополітична концепція Карла Гаусгофера

Москва -Токіо. В праці «Континентальний блок» Гаусгофер намагається довести, що ця ідея визрівала давно, як в політичних колах Японії, так і Німеччини. Такого союзу найбільше боялися англо-сакси, бо, фактично, він значив для них смерть. Гаусгофер наводить безліч фактів, які свідчили про численні перешкоди для створення такого союзу. Підписання радянсько-німецького пакту Гаусгофер привітав, адже тепер Німеччина переставала бути затиснутою між таласократичними державами і хартлендом. Проте, Гітлер не підтримав геополітичну модель Гаусгофера, віддавши перевагу спорідненості німців з англо-саксами. Доказом цього є дивна війна проти Великобританії в 1939-1940 рр. Сучасні дослідники цілком справедливо вважають, що Гітлер мав усі можливості вивести Великобританію з війни ще до початку нападу на СРСР. Він до останньої хвилини сподівався, що в Лондоні перемаже прони́мецька орієнтація, яка дозволить об'єднати сили Німеччини і Великобританії в боротьбі проти наймогутнішої країни Євразії.

22 червня 1941 р. Гітлер здійснив напад на Радянський Союз. К.Гаусгофер розцінював це як величезну стратегічну помилку фюрера, адже Німеччина не в змозі була вести паралельну війну і проти країн суші, і проти морських держав. Хоча, навіть у середовищі Гаусгофера існували думки, що німецька авіація, яка панувала в «третьому морі» повітрі, допоможе перебороти недоліки геополітичного становища Німеччини. Однак, практика показала, що значення авіаційного простору було суттєво перебільшено. Зрозумівши, що зіткнення з СРСР відвернути неможливо, Гаусгофер намагався відвернути війну на два фронти. Це співпадало з думками частини німецького генералітету, які шукали виходу за прони́мецьки налаштованих політиків США та Великобританії. Своєї кульмінації ця ідея набула під час загальновідомої місії Аллена Даллеса. Чим все завершилося, добре відомо. Разом з тим, Гаусгофер передбачив післявоєнне посилення США, яка за такої розкладки суттєво посилювала своє геополітичне становище, перетворюючись у головну світову силу.

Еволюція геополітичної концепції К.Гаусгофера багато в чому залежала від змін зовнішньополітичного курсу Німеччини, особливо напередодні та під час Другої світової війни. До цього додамо, що Гаусгофер ніколи не претендував на об'єктивність та неупередженість. Вважають, що великий вплив на його модель мали англофобські настрої, що визначали в значній мірі континентальні симпатії Гаусгофера. На думку А.Васильченка, К.Гаусгофер підтримував правила: якщо континент виступає проти океану, то необхідно виступати на боці континенту. Виходячи з своєї моделі, Гаусгофер вітав закріплення Японії в Тихоокеанському регіоні, тому що це підривало позиції США і Великобританії, а коли Франція чи Великобританія закріплювалися на острівних територіях, що колись контролювалися Німеччиною, то він виступав за негайну незалежність цих областей [2, 118]. Саме Німеччина, на думку Гаусгофера, повинна була очолити країни «третього світу» в боротьбі за свою незалежність, бо це підривало могутність Великобританії. Якщо в 20-х роках Гаусгофер позитивно відносився до зовнішньополітичного курсу СРСР, то після втручання останнього у внутрішні справи Китаю і Монголії різко змінив своє відношення. Врешті-решт він звинуватив СРСР у розпалюванні громадянської війни в Китаї та Іспанії.

Література:

- Бессонов Б. Фашизм: идеология, политика. -М.: Высшая школа, 1985. -280 с.
- Васильченко А.В. Сумрачный гений III Рейха. Человек, стоявший за Гитлером. -М.: Вече, 2013. -304 с.
- Гаджиев К.С. Введение в геополитику. -М.: Логос, 2002. -432 с.
- Гаджиев К.С. Геополитика. -М.: Международные отношения, 1997. -384 с.
- Геополитика: Антология. -М.: Академический проспект; Культура, 2006. -1004 с.
- Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. -К.: Знання України, 2002. -578 с.
- Дергачев В.А. Геополитика. -К.: ВИРА-Р, 2000. -448 с.
- Дністрянський М.С. Геополітика: Навчальний посібник. -Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. -436 с.
- Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: Проблеми теорії, методології, практики. -Львів: Літопис; Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. -490 с.
- Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: Навчальний посібник. -Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 2010. -344 с.
- Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. -Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. -310 с.
- Дугин А. Основы геополитики: Геополитическое будущее России. -М.: Арктогея, 1997. -608 с.
- Жильцов С.С., Зонн И.С., Ушков А.М. Геополитика Каспийского региона. -М.: Международные отношения, 2003. -280 с.
- Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. -М.: Аспект-Пресс, 2002. -479 с.
- Мадер Ю. Репортаж о докторе Зорге: Документальная повесть о разведчиках мира с приложением избранных статей Рихарда Зорге. -Берлин: Военное издательство ГДР, 1988. -304 с.
- Нартов Н.А. Геополитика. -М.: ЮНИТИ, 2000. -359 с.
- Несук М., Репринцев В., Камінський Є. Україна в зарубіжних доктринах та стратегіях ХХ століття // Політична думка. -1995. - №2-3. -С. 50-70.
- Рудич Ф. Місце і роль України в новому геополітичному просторі // Нова політика. -1998. - №5. -С. 18-23.
- Себайн Дж. Г., Торсон Т.Л. Історія політичної думки. -К.: Основи, 1997. -838 с.
- Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / За ред. Ф.М.Рудича. -К.: МАУП, 2002. -488 с.
- Хаусхофер К. Границы в их географическом и политическом значении // Классика геополитики. ХХ век. -М.: Издательство АСТ, 2003. -С. 227-598.
- Хаусхофер К. О геополитике: Работы разных лет. Границы в их географическом и политическом значении. Панидеи в геополитике. Статус-кво и обновление мира. Континентальный блок /Перевод с немецкого И.Г.Усачева. -М.: Мысль, 2001. -426 с.